

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v4.2023.10>

Д. В. Губачова
здобувачка кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізького національного університету
orcid.org/0009-0001-3876-3260

РІВНІ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ З ПУБЛІЧНИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ

Статтю присвячено дослідженню питання рівнів взаємодії громадських об'єднань та публічних інституцій в Україні. Визначено, що визначення рівнів взаємодії громадських об'єднань та держави, є неможливим без дослідження понятійно-категоріальному апарату шляхом розкриття змісту таких понять як «громадські об'єднання», «публічні інституції» та «взаємодія громадських об'єднань з публічними інституціями».

Встановлено, що громадське об'єднання є утворенням, що організовується шляхом об'єднання осіб, має конкретну мету утворення функціонування, що різниться залежно від специфіки (задоволення інтересів культурного, соціального, екологічного та інших спрямувань). Акцентовано увагу на тому, що ознаками громадських об'єднань є добровільність, незалежність, неприбутковість, суспільна корисність, організаційна структурованість, реєстраційність.

Визначено, що рівні взаємодії громадських об'єднань та публічних інституцій є ступенями впливу громадських об'єднань на публічні органи, класифікація яких залежить від юрисдикції згаданих органів. Виокремлено рівні взаємодії громадських об'єднань та публічних інституцій, а саме: 1) національний рівень (взаємодія громадських об'єднань з центральними органами виконавчої влади, юрисдикція яких поширюється на територію України); 2) регіональний рівень, що включає в себе обласний рівень (взаємодія громадських об'єднань з місцевими органами виконавчої влади, юрисдикція яких поширюється на певні області) та районний рівень (взаємодія громадських об'єднань з місцевими органами виконавчої влади, юрисдикція яких поширюється на певні райони); 3) локальний рівень (взаємодія громадських об'єднань з органами місцевого самоврядування, юрисдикція яких поширюється на міста).

Звернено увагу на те, що задля покращення взаємодії держави та громадського суспільства на всіх рівнях необхідним є: а) досягнення одноманітності законодавства України, яким регламентована співпраця держави та громадянського суспільства, та Європейського Союзу; б) покращення механізмів взаємодії публічних інституцій та громадських об'єднань та нормативне закріплення їх конкретних форм; в) пошук шляхів до ефективної участі громадських об'єднань у державних справах.

Ключові слова: громадські об'єднання, взаємодія, рівень, публічні інституції, форми.

Hubachova D. V. EQUAL INTERACTIONS OF PUBLIC ASSOCIATIONS WITH PUBLIC INSTITUTIONS

The article is devoted to the study of the level of interaction of public associations and public institutions in Ukraine. It is noted that determining the levels of interaction between public associations and the state is impossible without researching the conceptual-categorical apparatus by revealing the content of such concepts as "public associations", "public institutions" and "interaction of public associations with public institutions".

It was established that a public association is an entity that is organized by the association of individuals, has a specific goal of formation functioning, which varies depending on the specifics (satisfying the interests of cultural, social, ecological and other directions). It is emphasized that the characteristics of public associations are voluntary, independence, non-profitability, public utility, organizational structure, registration.

It was determined that the levels of interaction between public associations and public institutions are degrees of influence of public associations on public bodies, the classification of which depends on the jurisdiction of the said bodies. The levels of interaction of public associations and public institutions are singled out, namely: 1) national level (interaction of public associations with central bodies of executive power, the jurisdiction of which extends to the territory of Ukraine); 2) regional level, which includes the oblast level (interaction of public associations with local executive bodies whose jurisdiction extends to certain regions) and district level (interaction of public associations with local executive authorities whose jurisdiction extends to certain areas) districts); 3) local level (interaction of public associations with local self-government bodies, the jurisdiction of which extends to cities).

Attention was drawn to the fact that in order to improve the interaction between the state and civil society at all levels, it is necessary to: a) achieve the uniformity of the legislation of Ukraine, which regulates cooperation between the state and civil society, and the European Union; b) improvement of mechanisms of interaction of public institutions and public associations and normative consolidation of their specific forms; c) search for ways to effective participation of public associations in state affairs.

Key words: public associations, interaction, level, public institutions, forms.

Постановка проблеми. Наразі одним із найгостріших питань сьогодення, що має вплив на становлення громадянського суспільства та України як демократичної держави, є формування стійкої взаємодії держави та суспільства. Як держава взаємодіє через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, то суспільство реалізує такий вплив за допомогою його інсти-

тутів, особливе серед яких посідають громадські об'єднання. Дійсно, у сучасному світі взаємодія громадськості та держави є тим визначальним фактором, який враховуючи думку та інтереси населення як при прийнятті управлінських рішень, так і реалізації важливих для життя населення заходів, сприяє належному партнерству суспільства та держави.

Введення на території України воєнного стану значно вплинуло на звичне життя суспільства. Згідно статистичних даних, за перші вісім місяців повномасштабної війни в Україні було зареєстровано 4365 громадських та благодійних організацій [1]. Відповідно даних соціологічного дослідження «Громадянське суспільство в Україні в умовах війни – 2022», проведеним Київським міжнародним інститутом соціології у межах проєкту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства», 77% громадських організацій допомагають Збройним Силам України, але прагнуть поступово повертатися до основних напрямів діяльності [2]. Саме в таких умовах особливого значення набуває питання рівнів взаємодії громадських об'єднань та держави, що й обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Деякі аспекти взаємодії громадських об'єднань та держави були висвітлені у працях таких вчених, як Журенко Т.В., Менджул М.В., Давидової Н.О., Кравчук В.М., Турій О.В., Ковалів М.В., Руциньської Т.П., Гаєвої Н.П., Дорофеевої В.І. та інших. Натомість, враховуючи новизну тематики та особливі для держави Україна умови, доцільним є здійснити переосмислення наукових напрацювань у згаданій сфері та дослідити рівні взаємодії громадських об'єднань та публічних інституцій.

Метою статті є встановлення рівнів взаємодії громадських об'єднань та публічних інституцій шляхом вивчення правової доктрини та чинного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Засади взаємодії громадських об'єднань з публічними інституціями було визначено ще статтею 22 Закону України «Про громадські об'єднання», якою робилася вказівка, що втручання в діяльність громадських об'єднань не допускається [3]. При цьому, для цілей даного дослідження, визначення рівнів взаємодії громадських об'єднань та держави, є неможливим без дослідження понятійно-категоріального апарату шляхом розкриття змісту таких понять як «громадські об'єднання», «публічні інституції» та «взаємодія громадських об'єднань з публічними інституціями».

Відповідно до Академічного тлумачного словника української мови, об'єднання є організацією людей на основі спільності мети, завдань [4]. Щодо визначення поняття «громадські об'єднання», то відмітимо, що на рівні правової доктрини наразі немає єдиного визначення усталеного визначення, що обумовлено численними позиціями дослідників. Так, на думку Т.В. Журенко, сутність громадських об'єднань розкривається через суб'єктну структуру та мету створення [5, с. 357]. Авторами монографії «Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства» зміст поняття «громадські об'єднання» розкрито через

його специфічні ознаки серед яких: самостійність від держави, можливість впливу на державні інститути, а також захист суспільства від необґрунтованого втручання держави в громадське життя [6, с. 62-63]. Н.О. Давидова та Менджул М.В. звертають увагу, що громадські об'єднання доцільно розглядати через організаційно-правову структуру в якості невідприємницьких товариств, створення який відбувається з ціллю захисту та задоволення соціальних, економічних, творчих, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів, членами якого можуть бути фізичні або юридичні особи і яке набуває статусу юридичної особи з моменту державної реєстрації [7]. На нашу думку, громадським об'єднанням є утворення, що організовується шляхом об'єднання осіб, має конкретну мету утворення функціонування, що різниться залежно від специфіки (задоволення інтересів культурного, соціального, екологічного та інших спрямувань).

Аналізуючи у дисертаційному дослідженні громадські об'єднання, В.М. Кравчук приходять висновку щодо виокремлення ідеальних визначальних рис недержавних організацій, серед яких: а) добровільність (вказане підкріплюється вказівкою Закону України «Про громадські об'єднання» щодо вільного волевиявлення засновників, відсутності примусу при прийнятті рішення щодо заснування [3]); б) незалежність (тобто відсутність будь-якого впливу на громадські об'єднання, крім рішення суду про ліквідацію як спосіб припинення діяльності громадського об'єднання); в) неприбутковість (тобто відсутність спрямованості на набуття та розподіл прибутку); г) суспільну корисність (дійсно, метою діяльності громадських об'єднань є реалізація двох видів діяльності, що приносять користь, – захист прав та свобод та задоволення інтересів) [8, с. 126]. На нашу думку, до вказаного переліку доцільно додати ще такі ознаки, як організаційна структурованість (громадські об'єднання можуть виникати в якості громадських організацій (молодіжні, жіночі, дитячі тощо) або громадських спілок), реєстраційність (громадські об'єднання в обов'язковому порядку підлягають реєстрації; саме це є способом визнання такого громадського об'єднання зі сторони держави).

Щодо змісту поняття «публічні інституції», то відмітимо, що на законодавчому рівні воно не є закріпленим. Водночас аналізуючи чинне законодавство, розглянемо поняття «державний орган» під яким розуміють орган державної влади, зокрема колегіальний державний орган, інший суб'єкт публічного права, який згідно чинного законодавства має повноваження від імені держави реалізовувати владні управлінські функції, та юрисдикція якого може поширюватися як на всю територію України, так і виключно на окрему адміністративно-територіальну одиницю

[9]. Досить близьким за змістом є поняття «орган публічної влади» під яким розуміють (а) будь-який урядовий або інший орган публічного адміністрування; (б) будь-який суб'єкт чи особу, які виконують публічні адміністративні функції відповідно до національного права, або мають публічні обов'язки чи функції, або надають публічні послуги [10]. Тобто, публічні інституції мають зв'язок із органами публічного адміністрування та виконують публічні адміністративні функції (надають публічні послуги), залишаючись при цьому ширшим за змістом поняттям.

Автори підручника «Адміністративне право. Повний курс» досліджуючи суб'єктів публічної адміністрації звертають увагу, що до системи суб'єктів публічної адміністрації віднесено 1) органів виконавчої влади, 2) суб'єктів місцевого самоврядування, 3) суб'єктів делегованих повноважень: а) громадські об'єднання; б) інші суб'єкти під час здійснення делегованих законодавством виконавчих функцій [11, с. 73]. Крім того, враховуючи функціональне спрямування окремих органів, що не входять до системи органів виконавчої влади або суб'єктів місцевого самоврядування, але реалізують окремі виконавчі повноваження, до публічних інституцій також доцільно віднести таких органів, як Президента України, Раду міністрів АРК, Службу безпеки України, Раду національної безпеки і оборони України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини тощо.

Аналізуючи викладене, а також положення Законів України «Про центральні органи виконавчої влади» [12], «Про місцеві державні адміністрації» [13], «Про місцеве самоврядування в Україні» [14], «Про Кабінет Міністрів України» [15], Конституції України [16], систему публічних інституцій доцільно представити наступним чином:

1) Органи та особи, що виходять за триаду гілок влади: а) Президент України, б) Рада міністрів АРК, в) Служба безпеки України, г) Рада національної безпеки і оборони України, д) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, інші органи, що здійснюють виконавчі повноваження;

2) Органи виконавчої влади:

2.1) центральні органи виконавчої влади: а) Кабінет Міністрів України; б) міністерства, агентства, служби, інспекції, комісії, бюро; в) центральні органи виконавчої влади із спеціальним статусом; г) інші центральні органи виконавчої влади; д) колегіальні органи;

2.2) місцеві органи виконавчої влади: а) місцеві державні адміністрації; б) територіальні органи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади; в) військово-цивільні адміністрації;

3) Органи місцевого самоврядування: а) територіальна громада; б) сільська, селищна, міська рада; в) виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; г) районні та обласні ради, що представляють

спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; д) органи самоорганізації населення.

Як вже було звернено увагу на початку дослідження, засади взаємодії громадських об'єднань з публічними інституціями мають нормативне підґрунтя [3]. Ще Указом Президента України «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», було визначено, що задля забезпечення громадської участі у справах держави, державним органам доручено: реалізувати заходи, що меті пошук ефективних форм взаємодії громадськості та органів влади; роз'яснити положення чинного законодавства стосовно значення громадської участі для цілей управління державними справами; вжити заходів, що мають на меті покращення партнерських відносин та поглиблення співробітництва органів влади, місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства [17]. Концепцією сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства (яка наразі втратила чинність) визначалося, що взаємодія інститутів громадянського суспільства та органів виконавчої влади може здійснюватися у таких формах, як: участь у розробленні та обговоренні проєктів нормативно-правових актів, здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади, надання соціальних послуг, формування спільних консультативно-дорадчих органів, ведення спільних проєктів тощо [18]. При цьому жодної вказівки щодо рівнів взаємодії не здійснювалося.

Відповідно до Академічного тлумачного словника української мови, рівень прийнято розуміти в якості ступеню якості, величини, що були досягнуті у чому-небудь [4]. Згідно Наказу Національного агентства з питань державної служби «Про затвердження Каталогу типових посад державної служби і критеріїв віднесення до таких посад», виокремлюють три рівні юрисдикції державного органу, а саме: 1) перший рівень взаємодії, куди віднесено державні органи, юрисдикція яких поширюється на всю територію України; 2) другий рівень взаємодії, куди віднесено державні органи, юрисдикція яких поширюється на територію Автономної Республіки Крим, однієї або кількох областей, міст Києва та Севастополя; 3) третій рівень взаємодії, куди віднесено державні органи, юрисдикція яких поширюється на територію одного або кількох районів, районів у містах, міст обласного значення [19]. На нашу думку, беручи до уваги рівні юрисдикції державних органів, а також попередньо запропоновану даним дослідженням систему публічних інституцій, рівні взаємодії громадських об'єднань та публічних інституцій доцільно розуміти в якості ступенів впливу громадських об'єднань на публічні органи різної юрисдикції. Таким чином, доцільно виокремити наступні рівні взаємодії громадських об'єднань та публічних інституцій:

1) Національний рівень, куди віднесено взаємодію громадських об'єднань та центральних органів виконавчої влади (юрисдикція яких поширюється на всю територію України). Також в дану групу доцільно віднести взаємодію громадських об'єднань зі спеціальними органами та особами (Президентом України, Службою безпеки України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини тощо);

2) Регіональний рівень, що включає в себе обласний рівень (куди віднесено взаємодію громадських об'єднань та місцевих органів виконавчої влади, юрисдикція яких поширюється на певні області) та районний рівень (куди віднесено взаємодію громадських об'єднань та місцевих органів виконавчої влади, юрисдикція яких поширюється на певні райони);

3) Локальний рівень, куди віднесено взаємодію громадських об'єднань з органами місцевого самоврядування (юрисдикція яких поширюється на міста).

При цьому, доцільно відмітити, що вказаний розподіл є приблизним, оскільки місцеві органи виконавчої влади можуть поширювати свою юрисдикцію виключно на території окремих міст, так само як органи місцевого самоврядування можуть поширювати свою юрисдикцію також на території громад декількох міст, сіл, селищ тощо.

Кожен рівень взаємодії передбачає використання громадськими об'єднаннями різноманітних форм впливу на та публічні інституції. Правовою доктриною передбачено декілька узагальнених форм можливої взаємодії держави та громадського суспільства залежно від реального впливу на процес прийняття управлінських рішень: а) інформування, що характеризується процесом доведення інформації до інститутів громадянського суспільства; б) консультування, що характеризується залученням громадян до процесу реалізації управлінських рішень з метою дослідження їх думки; в) участь характеризується власною ініціативою громадськості брати участь у процесах реалізації державної політики, у здійсненні експертиз проєктів нормативно-правових актів, оцінюванні та розробленні проєктів нормативно-правових актів; г) державно-приватне партнерство, що є найвищою стадією взаємодії держави та громадського суспільства, та характеризується як участю громадськості у прийнятті владних рішень, так і в обміні ресурсами задля задоволення інтересів держави та суспільства [20, с. 7-8].

На сучасному етапу розвитку спостерігається активізація взаємодії держави та громадського суспільства. Так, прикладом взаємодії національного рівня є підписання Міністерством цифрової трансформації України та громадської організації «МІНЗМІН» меморандуму про співпрацю та проведення спільних освітніх заходів для поси-

лення захисту дітей в інтернеті [21]; реалізація громадською організацією «Товариство дослідників України» разом з Міністерством культури та інформаційної політики України проєкту «Центри культурних послуг, як інструмент згуртованості громади» територіальних громад [22]; за участю Міністерства оборони України надано допомогу громадській організації «Київський клуб «Червона Зірка» в проведенні воєнно-технічного фестивалю «На броні Перемоги», разом із Всеукраїнським товариством «Просвіта» імені Т. Шевченка взято участь у відзначенні Дня пам'яті Героїв Крут у м. Києві [23]. Вказане свідчить про поширення взаємодії держави та громадського суспільства на національному рівні та відсутність взаємодії на локальному та регіональному рівнях.

Як зазначає О.В. Турій, причинами відсутності взаємодії держави та організацій громадянського суспільства на рівні територіальної громади є:

- використання установ громадянського суспільства в політичних цілях;
- створення імітаційних громадських рухів, які маскуються під стихійні реакції груп громадян, невдоволеними рішеннями органів державної влади;
- недостатність фінансових, кадрових, організаційних тощо можливостей установ громадянського суспільства, їх фіктивність, невідповідність змісту діяльності заявленим статутним завданням;
- неврахування громадської думки державними органами при прийнятті владних рішень, що була виявлена в процесі слухань, консультацій тощо;
- дискредитацію потенційно ефективних процедур консультацій з громадськістю, громадської експертизи, слухань та інші [24].

На нашу думку, з метою забезпечення реальної взаємодії громадських об'єднань та публічних інституцій необхідним є реалізація наступних заходів: а) досягнення відповідності законодавства України, яким регламентована співпраця держави та громадянського суспільства, досвіду Європейського Союзу; б) покращення механізмів взаємодії публічних інституцій та громадських об'єднань та нормативним закріпленням їх конкретних форм; в) пошук шляхів до ефективної участі громадських об'єднань у державних справах.

Висновки. Одним із головних питань сьогодення є формування стійкої взаємодії держави та суспільства. Рівнями взаємодії громадських об'єднань та публічних інституцій є ступенів впливу громадських об'єднань на публічні органи різної юрисдикції, що поділяються на 1) національний рівень, куди віднесено взаємодію громадських об'єднань та центральних органів виконавчої влади, юрисдикція яких поширюється на всю територію України; 2) регіональний рівень, що включає в себе обласний рівень (взаємодія громад-

ських об'єднань та місцевих органів виконавчої влади, юрисдикція яких поширюється на певні області) та районний рівень (взаємодія громадських об'єднань та місцевих органів виконавчої влади, юрисдикція яких поширюється на певні райони); 3) локальний рівень, куди віднесено взаємодію громадських об'єднань з органами місцевого самоврядування (юрисдикція яких поширюється на міста).

З метою забезпечення покращення реальної взаємодії громадських об'єднань та публічних інституцій в Україні необхідним є реалізація заходів шляхом досягнення відповідності законодавства України досвіду Європейського Союзу; покращення механізмів взаємодії публічних інституцій та громадських об'єднань; та пошук шляхів до ефективної участі громадських об'єднань у державних справах.

Література

1. За час повномасштабної війни в Україні з'явилося 4365 громадських та благодійних організацій. URL: <https://cedem.org.ua/news/4365-gromadskiyh-ta-blagodijnyh/>.
2. 77% громадських організацій допомагають ЗСУ, але прагнуть поступово повертатися до основних напрямів діяльності – результати дослідження. URL: <https://cs.detector.media/community/texts/185203/2023-02-21-77-gromadskiyh-organizatsiy-dopomagayut-zsu-ale-pragnut-postupovopovertatysya-do-osnovnykh-napryamiv-diyalnosti-rezultaty-doslidzhennya/>.
3. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 року № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.
4. Академічного тлумачного словника української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/ob.jednannja>.
5. Журенок Т.В. Правовий статус та види громадських об'єднань. *Форум права*. 2012. № 4. С. 356-361.
6. Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства: монографія / Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; за науковою ред. В.П. Бега; редкол.: В.П. Бех (голова), Г.О. Нестеренко (заст. голови) та ін. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 680 с.
7. Давидова Н.О., Менджул М.В. Громадське об'єднання та громадська організація: дихотомія понять. URL: <http://surl.li/duikb>.
8. Кравчук В.М. Взаємовідносини громадських організацій і держави в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти). URL: <http://surl.li/kpqiw>.
9. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 року № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20/ed20221213#n18>.
10. Регламент Європейського Парламенту с Ради (ЄС) 2016/1011 від 8 червня 2016 року про індекси, які використовують як бенчмарки у фінансових інструментах і фінансових договорах або для вимірювання результативності інвестиційних фондів, та про внесення змін до директив 2008/48/ЄС та 2014/17/ЄС і Регламенту (ЄС) № 596/2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_042-16/ed20160608#n102.
11. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / Галуцько В., Діхтєвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
12. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 року № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>.
13. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 року № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.
14. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
15. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 року № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.
16. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#>.
17. Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Указ Президента України від 31.07.2004 року № 854/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/854/2004#Text>.
18. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 року № 1035-р. Втратив чинність від 20.06.2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-%D1%80#Text>.
19. Про затвердження Каталогу типових посад державної служби і критеріїв віднесення до таких посад: Наказ НАДС від 18.12.2020 року № 246-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0246859-20#Text>.
20. Збірник звітів за результатами оцінки діяльності органів виконавчої влади за напрямком «взаємодія з громадськістю»: Збірка / Упоряд.: Любов Паливода К.: [БФ «Творчий центр ТЦК»] Б 2018. 72 с.
21. Захист дітей в інтернеті: Мінцифри співпрацюватиме з громадською організацією «МІНЗМІН». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3203075-zahist-ditej-v-interneti-mincifri-spivpracuvatime-z-gromadskou-organizacieu-minzmin.html>. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3203075-zahist-ditej-v-interneti-mincifri-spivpracuvatime-z-gromadskou-organizacieu-minzmin.html>.
22. Громадська організація «Товариство дослідників України» у співпраці з Міністерством культури та інформаційної політики України, оголошують початок відбору територіальних громад до участі в проекті «Центри культурних послуг, як інструмент згуртованості громади». URL: <https://mkp.gov.ua/news/5190.html>.
23. Проведення спільних заходів та проектів за участю громадських організацій. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/gromadska-rada/robochi-zviti-ta-vivchennya-gromadskoi-dumki/2014/07/07/provedennya-spilnih-zahodiv-ta-proektiv-za-uchastyu-gromadskih-organizacij/>.
24. Турій О.В. Окремі аспекти взаємодії організацій громадянського суспільства з органами державної влади як фактор розвитку громадянського суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1115>.